

Handläggare:
Stefano Prestinoni
Telefon: 08-50824030

Till
Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd

Underlag för budget 2018 med inriktning 2019 och 2020

Förslag till beslut

Förslag till beslut

Stadsdelsförvaltningen föreslår att nämnden beslutar följande:

1. Underlag för budget 2018 med inriktning 2019 och 2020 godkänns och lämnas till kommunstyrelsen.

Susanne Leinsköld
Stadsdelsdirektör

Stefano Prestinoni
Administrativ chef

Sammanfattning

Av särskild vikt för förvaltningens arbete under perioden är att säkerställa att satsningarna i det lokala utvecklingsprogrammet leder till att utjämna skillnader i livsvillkor för invånarna samt att vara delaktig i planeringen inför kommande bostadsbyggnadsprojektet, Fokus Skärholmen, som kommer att påverka samtliga verksamheter. Arbetet med goda och jämlika uppväxtvillkor för barn och unga, utvecklandet av social hållbarhet, möta det stora behovet av kompetensförsörjning inom samtliga verksamheter samt att säkra lokalförsörjning framförallt avseende förskoleverksamhet fortsätter att prioriteras. I ärendet redovisas strategiska satsningar för att bidra till uppfyllelse av kommunfullmäktiges inriktningsmål.

Skärholmens stadsdelsnämnd

08-50824030

stockholm.se

Bakgrund

Enligt kommunallagen ska kommunens budget innehålla en

plan för ekonomin för en period av tre år i taget. Långsiktigheten i stadens planering förstärks genom att den inkluderar nämndernas analys av utvecklingen för treårsperioden. Förvaltningens förslag till budget 2018 med inriktning för 2019 och 2020 utgår från stadens övergripande inriktningsmål. Förslaget beskriver bland annat trender, utvecklingstendenser, strukturella frågor och demografiska förändringar samt effekterna av dessa och eventuella åtgärder. I ärendet redovisar förvaltningen strategiska satsningar och prioriterade frågor under de kommande tre åren. Tillsammans med underlagen ska nämnderna lämna lokalförsörjningsplan.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts inom administrativa avdelningen i samarbete med övriga avdelningar. Ärendet behandlas i förvaltningsgruppen den 16 mars 2017.

Innehållsförteckning

1 Kommunfullmäktiges inriktningsmål.....	4
1.1 Ett Stockholm som håller samman.....	4
1.2 Ett klimatsmart Stockholm.....	4
1.3 Ett ekonomiskt hållbart Stockholm.....	5
1.4 Ett demokratiskt hållbart Stockholm.....	5
2 Nämndens verksamhetsområde	5
2.1 Förskoleverksamhet	6
2.2 Verksamhet för barn, kultur och fritid	7
2.3 Äldreomsorg.....	8
2.4 Stöd och service till personer med funktionsnedsättning.....	10
2.5 Individ- och familjeomsorg inkl. socialpsykiatri	11
2.6 Stadsmiljöverksamhet	12
2.7 Ekonomiskt bistånd.....	13
2.8 Arbetsmarknadsåtgärder	13
2.9 Övrigt	14
3 Sammanfattande ekonomisk analys.....	16
3.1 Drift.....	16
3.2 Investeringar.....	17
3.3 Betydande projekt som inte är investeringar.....	18
4 Övriga redovisningar	18
5 Lokalförsörjningsplan.....	19
5.1 Inledning	19
5.2 Beskriv behov/efterfrågan samt bedömning av andra bakomliggande faktorer som förändrar behovet av lokaler	19
5.3 Kapacitetsbeskrivning.....	19
5.4 Förändringar i lokalbeståndet.....	20
5.5 Kostnadsutveckling.....	20
5.6 Effektiviseringsmöjligheter.....	22
5.7 Övrigt	22

Bilagor

Bilaga 1: Sdn24 2018-2020-Kapitalkostnader

1 Kommunfullmäktiges inriktningsmål

Inledning

I Skärholmens stadsdelsnämndsområde ingår de fyra stadsdelarna Bredäng, Sättra, Skärholmen och Vårberg, alla stadsdelarna gränsar till sjön Mälaren. Här bor nästan 37 000 människor varav 69% (2015) har utländsk bakgrund. Befolkningen är ung, 14% är under 19 år och 5% över 65 år.

Den öppna arbetslösheten uppgår 2016 till 4,9% vilket kan jämföras med 2,8% i Stockholms stad som helhet. För de som arbetar uppgår medelinkomsten till 223 200 kr, motsvarande i Stockholms stad är 340 800 kr. Arbetstillfällena inom stadsdelsnämndsområdet domineras av handel samt vård och omsorg.

Ohälsotalen bland befolkningen (2015) är höga, 29,6 dagar per person, i relation till Stockholms stad där antalet dagar är 19,2 per person.

I kommunvalet 2014 var valdeltagandet i Skärholmens stadsdelsnämndsområde 62,5% jämfört med Stockholms stad som hade ett valdeltagande på 82,1%.

Nedan anges i punktform de strategiska satsningarna för att förverkliga kommunfullmäktiges inriktningsmål under treårsperioden.

1.1 Ett Stockholm som håller samman

- Öka antalet barn i förskolan
- Säkerställa att alla barn i förskolan får det stöd och den omsorg de behöver för att vara väl rustade för skolan, tex. i svenska språket
- Barnperspektivet ska genomsyra hela förvaltningens arbete där konsekvenser för barnen särskilt beaktas i planering och beslut
- Jämställdhet och likvärdiga förutsättningar för nämndens invånare, bland annat genom förebyggande arbete och en nära samverkan mellan förvaltningens olika verksamheter
- Insatser för att öka trygghet och tillgänglighet i våra verksamheter och i den offentliga miljön
- Fortsätta arbetet med att skapa långsiktigt hållbara, tillgängliga, jämställda och trygga utemiljöer
- Prioritera arbetet med det lokala utvecklingsprogrammet, Fokus Skärholmen och samverkansöverenskommelsen med polisen

1.2 Ett klimatsmart Stockholm

- Nämndens verksamhet ska bedrivas i klimatsmarta miljöer, exempelvis genom att identifiera och minska eventuell påverkan från skadliga ämnen och kemikalier
- Nämndens verksamheter ska fortsätta ha en hög andel ekologisk mat
- Fortsätta effektivisera elanvändning och arbeta för att öka återvinningen
- Arbeta för att förstärka ekosystemtjänsterna i parker, grönområden och naturreservat inom stadsdelsnämndsområdet

1.3 Ett ekonomiskt hållbart Stockholm

- I samarbete med Jobbtorg och Arbetsförmedlingen arbeta för att långtidsarbetslösa som ingår i sysselsättningsfasen "450 plus" anställs inom kommunal verksamhet
- Undersöka hur fler kommunala visstidsanställningar för långtidsarbetslösa som uppstår försörjningsstöd kan skapas
- Utveckla arbetet kring målgruppen unga vuxna och kvinnor som står långt ifrån arbetsmarknaden
- Utveckla arbetet med ekonomiuppföljning och prognos i syfte att skapa förutsättningar för en fortsatt budget i balans i kombination med hög måluppfyllelse av prioriterade mål

1.4 Ett demokratiskt hållbart Stockholm

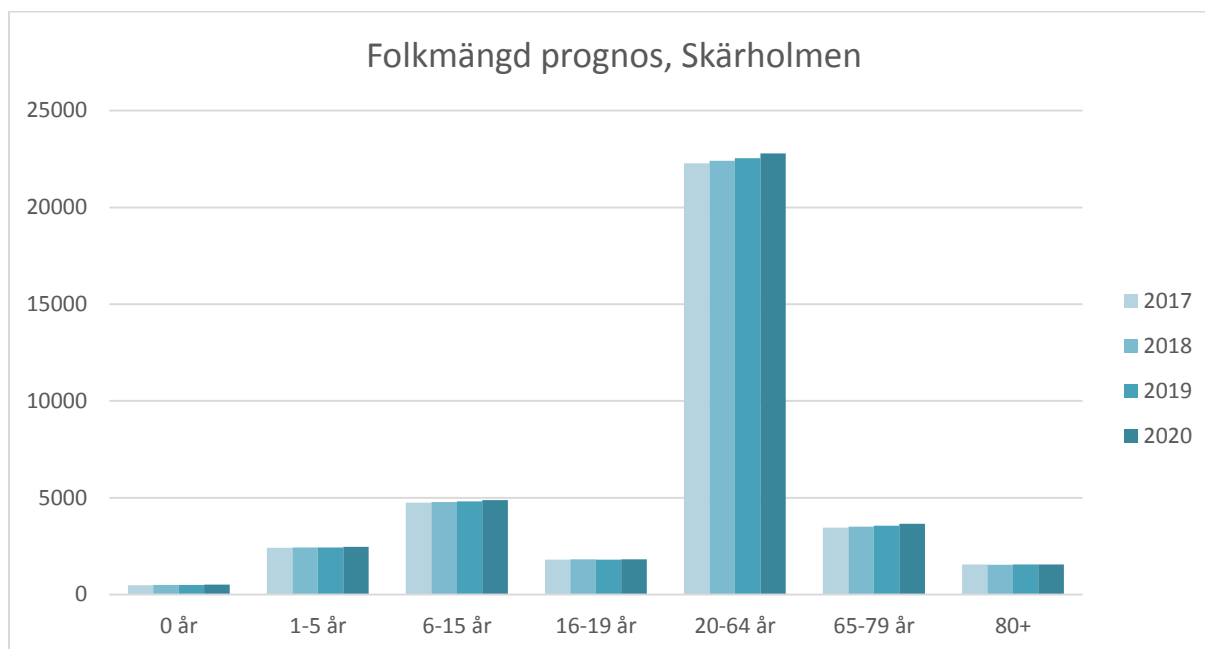
- Vidareutveckla arbetet med kompetensförsörjningen med fokus på attrahera, rekrytera, behålla och utveckla medarbetare och chefer
- Vidareutveckla förvaltningens hälsofrämjande arbete med fokus på tidiga insatser för minskad sjukfrånvaro och ökad hälsa
- Vidareutveckla arbetssätt mot hedersrelaterat våld
- Vidareutveckla arbetet med att engagera unga genom arbetet med ungdomsrådet och ungas organisering

2 Nämndens verksamhetsområde

Under planperioden beräknas invånarantalet inom Skärholmens stadsdelsnämndsområde öka med ca 1 000 personer vilket motsvarar en ökning med 2,6%.

Inom ramen för stadsbyggnadsprojektet Fokus Skärholmen kommer ca 4 000 bostäder att planläggas fram till 2018. Befolkningen i stadsdelsnämndsområdet bedöms öka snabbt i takt med att bostäderna färdigställs. Färdigställandet bedöms till tidigast under nästkommande planperiod.

Diagrammet nedan visar en prognos över befolkningsutvecklingen inom Skärholmens stadsdelsområde exklusive Fokus Skärholmen.

Källa: Sweco, befolkningsprognos 2016

2.1 Förskoleverksamhet

Omvärldsfaktorer

Antalet flickor och pojkar i förskoleåldern 1-5 år kommer att vara relativt lika under planperioden.

Prognos 1-5 år	2017	2018	2019	2020	Förändring 2017-2020
Flickor	1 173	1 168	1 179	1 201	29
Pojkar	1 251	1 263	1 254	1 259	8
Totalt för stadsdelsnämndsområdet	2 423	2 431	2 433	2 460	37

Källa: Sweco, befolkningsprognos 2016, antalet barn i ålder 1-5 år under planperioden

Kommissionen för ett hållbart Stockholm har tagit fram en delrapport, "Förskolan - en god investering i jämlika livsvillkor", där studier visar att barn från socioekonomiskt svaga och i övrigt resurssvaga förhållanden gynnas mest av att gå i förskolor av hög kvalitet med kompetent och hög utbildad förskolepersonal. Inskrivningsgraden är lägre i områden med lägre socioekonomiska förutsättningar, vilket förvaltningen ser främst i stadsdelsnämndsområdet Vårberg.

Enligt skollagen (SFS 2010:800) ska förskolan vara likvärdig och erbjuda alla barn en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Frågan om förskolans likvärdighet blir än mer betydelsefull då förskolan har fått ökad betydelse för det svenska utbildningssystemet.

Barnkonventionen lyfts fram på ett tydligare sätt i budget 2017-2019. Detta ställer ökade krav på att arbetet enligt barnkonventionen efterlevs i verksamheterna.

Personal- och kompetensförsörjning

Förvaltningen ser en fortsatt utmaning i rekrytering av förskollärare vilket kan påverka måluppfyllelsen gällande förskollärartätheten.

Utifrån Skolinspektionens rapporter kring förskolans pedagogiska uppdrag kan olika kompetensutvecklingsinsatser komma att behövas för att höja och bibehålla en jämn och likvärdig kvalitet i förskolans verksamheter.

Digitaliseringen inom förskolan kommer fortsättningsvis att ha en allt mer betydande roll, både när det gäller utvecklingen av den pedagogiska verksamheten och möjligheten att stärka kommunikationen mellan förskola och hemmet.

Långtidssjukfrånvaron har ökat från 7,8% (2015) till 9,7% (2016) hos medarbetarna. Förvaltningens förskoleenheter samarbetar med HR, företagshälsovården och försäkringskassan för att minska sjukfrånvaron.

Ekonomisk utveckling

Forskning visar att det i socioekonomiskt svaga områden behövs högre andel förskollärare, mindre barngrupper och högre personaltäthet för att bedriva förskolor med hög kvalitet. För att höja kvaliteten är det nödvändigt med kontinuerlig professionell kompetensutveckling genom fortbildningsinsatser vilket kommer att medföra ökade kostnader.

Prioriteringar

För att gynna barns utveckling och lärande samt verka för alla barns lika förutsättningar planerar förvaltningen, inom ramen för det lokala utvecklingsprogrammet, att arbeta för att öka andel inskrivna barn i förskolan, särskilt i Vårberg. Detta kommer bland annat att ske genom att en introduktionsförskola startas i Vårberg och arbetet med uppsökande verksamhet fortsätter att utvecklas.

Förvaltningens arbete med att rekrytera och behålla förskollärare fortsätter.

Kontinuerlig fortbildning och kompetensutveckling för samtliga medarbetare behövs för att utveckla och bibehålla en pedagogisk verksamhet av hög och jämn kvalitet.

2.2 Verksamhet för barn, kultur och fritid

Omvärldsfaktorer

I "Skillnadernas Stockholm" konstaterades att utbudet och nyttjandet av såväl organiserad som spontanidrott inte är jämlik eller jämställd och att det framförallt är unga flickor i socioekonomiskt utsatta områden som är kraftigt underrepresenterade. Detta beskrivs också i förvaltningens lokala utvecklingsprogram.

Resultatet från Stockholmsenkäten 2016 visar att den psykiska ohälsan bland flickor fortsätter att öka. Socialstyrelsen påpekar att barn med lägre socioekonomiska förutsättningar har en ökad risk för psykisk ohälsa. Folkhälsomyndigheten gör gällande att fysisk aktivitet minskar risken för psykisk ohälsa och ökar välbefinnandet.

Personal- och kompetensförsörjning

Förvaltningen har gett Fryshuset i uppdrag att öka andelen medarbetare med kompetens inom genus och normkritik.

Prioriteringar

Förvaltningen ska tillsammans med Fryshuset fortsätta arbetet med att öka andelen besökande flickor samt barn och unga med funktionsnedsättning. Vidare fokuserar verksamheten på att öka besökarnas möjligheter till delaktighet och inflytande över verksamhetens innehåll och utformande.

Förvaltningen fortsätter, enligt det lokala utvecklingsprogrammet, att prioritera insatser för att öka antalet fysiskt aktiva flickor samt öka möjligheten för invånarna till idrotts- och kulturutövande. Arbetet sker i samarbete mellan bland annat idrottsförvaltningen och kulturförvaltningen.

2.3 Äldreomsorg

Omvärldsfaktorer

Antalet äldre kvinnor och män kommer att vara relativt lika under planperioden, men antalet män ökar mer än kvinnor. Behovet av platser inom vård- och omsorgsboenden förväntas minska under planperioden för att därefter öka. Enligt "Boendeplan 2017 med utblick mot 2040" har västra söderort en balans vad gäller utbud och behov av platser till och med 2025.

Förvaltningen följer noga utvecklingen av in- och utflyttningen i stadsdelsnämndsområdet.

Prognos äldre 65-79 år	2017	2018	2019	2020	Förändring 2017-2020
Kvinnor	1 864	1 886	1 901	1 940	76
Män	1 589	1 618	1 654	1 712	123
Totalt för stadsdelsnämndsområdet	3 453	3 504	3 555	3 652	199

Källa: Sweco, befolkningsprognos 2016

Prognos äldre 80+	2017	2018	2019	2020	Förändring 2017-2020
Kvinnor	1 000	995	989	989	-11
Män	553	556	568	569	16
Totalt för stadsdelsnämndsområdet	1 553	1 550	1 557	1 558	5

Källa: Sweco, befolkningsprognos 2016

Antalet äldre kvinnor och män med behov av stöd både vad gäller missbruk och för sin psykosociala ohälsa ökar. Även gruppen äldre med komplexa vårdbehov växer.

Lagförslagen om betalningsansvar (SOU 2015:20) vid utskrivning från sjukhus föreslås träda i kraft 1 januari 2018 vilket innebär att vårdtiderna på sjukhus för utskrivningsklara patienter kortas och att kommunens betalningsansvar träder i kraft tidigare. Detta ställer högre krav på förvaltningen att handlägga ansökningar på kort tid.

En privat entreprenör, Danator, har blivit anvisad mark för byggandet av ett nytt vård- och omsorgsboende inom stadsdelsnämndsområdet. Det nya boendet planeras att byggas under planperioden och stå färdigt år 2020. Verksamheten förväntas ansluta sig till stadens valfrihetssystem för äldreomsorgen.

Ekonomisk utveckling

Om övertagandet av aktivitetscentra från Micasa realiserar kommer förvaltningen ha tre öppna verksamheter i egen regi varav två riktar sig till målgruppen äldre. Förvaltningen skulle i och med detta behöva se över möjligheterna till samarbete kring personal- och lokalfrågor för ett effektivt utnyttjande av ekonomiska resurser.

Under planperioden löper ett avtal ut om måltidsservice för hemtjänsten, Sätra vård- och omsorgsboende samt daglig verksamhet. En ny upphandling behöver göras.

Personal- och kompetensförsörjning

Förvaltningen står inför pensionsavgångar de närmsta åren på Sätra vård- och omsorgsboende i egen regi. Att rekrytera personal med rätt kompetens är en utmaning för förvaltningen. Förvaltningen ser att framtidens medarbetare kommer att ha svenska språket som andra eller tredje språk samt ha låg grad av datorvana.

Långtidssjukfrånvaron hos medarbetarna inom äldreomsorgen har ökat. På förvaltningens vård- och omsorgsboende uppgick långtidssjukfrånvaron i slutet av 2016 till 5,18 %, motsvarande siffra 2015 låg på 3,47%. Hemtjänstens långtidssjukfrånvaro var 4,7 % 2016 jämfört mot 1,52% 2015. Under planperioden kommer det långsiktiga arbetet med att sänka och förebygga långtidssjukfrånvaron att intensifieras.

Prioriteringar

Förvaltningen behöver fortsätta satsa på kompetensförsörjning av medarbetare inom äldreomsorgen.

För att bättre möta behovet hos gruppen äldre kvinnor och män med psykosocial ohälsa och missbruk behöver förvaltningen i allt större utsträckning utveckla det förebyggande arbetet.

Satsningar behöver genomföras för att förbättra personalens språkkompetens i svenska.

2.4 Stöd och service till personer med funktionsnedsättning

Omvärldsfaktorer

Förvaltningen ser att det främst är två målgrupper som ökar inom verksamhetsområdet funktionsnedsättning. Den ena är gruppen kvotflyktingar som har behov av insatser både inom LSS och SoL och den andra är gruppen ungdomar med neuropsykiatriska diagnoser som har behov platser av på LSS-boenden. Under planperioden kommer en gruppboende och en serviceboende att färdigställas.

Deltagare i daglig verksamhet ökar generellt i hela staden och även i stadsdelsnämndsområdet. I samband med ett större antal deltagare ökar även behovet av fler övergångar till den ordinarie arbetsmarknaden. Eventuellt kommer även behovet av persontransporter öka.

Personal- och kompetensförsörjning

Utförarverksamheterna upplever stora utmaningar i att rekrytera nya medarbetare. Särskilt nya medarbetare med kompetens för att arbeta med personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Förvaltningen ser ett fortsatt behov för medarbetarna inom stöd och service till personer med funktionsnedsättning att utveckla sina kunskaper om digital IT.

Ekonomisk utveckling

Den ersättning förvaltningen får från staden i form av nivåersättning för målgruppen flickor och pojkar med neuropsykiatriska diagnoser som har behov av LSS-boenden är ofta lägre än den ersättning som förvaltningen betalar till utförarna. Detta medför ökade kostnader för förvaltningen under planperioden.

Fler kvinnor och män får avslag från försäkringskassan vad gäller assistansersättning då praxis förändrats. Detta leder till att fler brukare är i behov av personlig assistans enligt LSS eller hemtjänst enligt SoL från förvaltningen. Om praxis inte ändras under de kommande åren kommer förvaltningen ha fler brukare med omfattande behov än i dagsläget.

Prioriteringar

Förvaltningen ser ett fortsatt behov av bostäder med särskild service enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Förvaltningen kommer även att se över möjligheterna till alternativa boendeformer för de personer med psykiska funktionsnedsättningar och/eller andra stödbehov som inte omfattas av LSS.

Under planperioden behöver verksamheterna inom daglig verksamhet fokusera på att skapa fler kontaktytor med den ordinarie arbetsmarknaden för att möjliggöra att fler personer över tid tar ett första steg mot egen försörjning.

2.5 Individ- och familjeomsorg inkl. socialpsykiatri

Omvärldsfaktorer

Våld och psykisk ohälsa förekommer allt oftare i vårdnadsutredningarna vilket ytterligare understryker att arbetet med att beakta barnets bästa i alla beslut som rör dem såväl direkt som indirekt är en fortsatt viktig satsning. Barnkonventionen föreslås bli lag 2018 och arbetet inom alla verksamheter behöver utvecklas utifrån ett ökat barnperspektiv.

Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtyck har lyfts fram genom Stockholms stads program mot våld i nära relationer. Fler våldsutsatta söker upp relationsvårdsteamet för stöd och det har blivit svårare för målgruppen att få förtur via bostadsförmedlingen. Detta leder till en kvarhållande effekt som innebär att våldsutsatta bor kvar i skyddade boenden längre.

I budget 2017-2019 framgår att stadens arbete mot våldsbejakande extremism ska stärkas med utgångspunkt i de beslutade riktlinjerna.

Ersättningsreglerna för ensamkommande barn ändras 1 juli 2017 vilket innebär att ersättningen för placeringar blir lägre.

De egenbosatta nyanlända som har behov av stöd och insatser utifrån individuella behov ska vända sig till förvaltningarna där de bor. Detta resulterar i att utbudet av service varierar mellan olika förvaltningar. Ett mer likställt stöd över staden är önskvärt.

Bristande tillgång till särskilda boenden och bostäder för socialpsykiatrins målgrupp gör att förvaltningen har svårt att verkställa fattade beslut. Målgruppen har också ofta socialpsykiatriska behov i kombination med missbruksproblem där förvaltningen ser att arbets sättet inom boendestöd behöver utvecklas så att de kan möta och arbeta med den enskildes självständighet.

Unga vuxna som varken studerar eller arbetar är hög i stadsdelsnämndsområdet, även om de minskat, vilket ökar risken för utanförskap.

Förvaltningen arbetar förebyggande och med tidigare insatser tillsammans med landstinget för att etablera en familjecentral och hembesöksprogram.

Personal- och kompetensförsörjning

Satsningen att rekrytera och behålla socialsekreterare och biståndshandläggare inom hela socialtjänsten enligt Stockholm stads handlingsplan, "Stockholm stads handlingsplan för att förbättra arbetssituationen för socialsekreterare och biståndshandläggare", fortsätter.

Ekonomisk utveckling

Återsökning av statsbidrag är en viktig del i den ekonomiska utvecklingen och förvaltningen ser ett behov av samordning inom Stockholms stad. På sikt skulle det ge en större kontroll och öka tydligheten i kontakten med Migrationsverket.

Prioriteringar

Arbetet med målgruppen unga vuxna för att minska risken för utanförskap är prioriterat inom förvaltningen och ingår även i det lokala utvecklingsprogrammet.

Förvaltningens arbete med ensamkommande barn kommer förändras under planperioden då ny lagstiftning och nya ersättningsregler träder i kraft.

Arbetsmetoder och sätt att nå kvinnor och män som utsätts för hedersvåld behöver utvecklas.

Förvaltningen kommer under planperioden implementera förvaltningens handlingsplan mot våldsbejakande extremism.

De tidiga sociala insatserna prioriteras, bland annat arbetet med att skapa en familjecentral.

Satsningen att rekrytera och behålla socialsekreterare och biståndshandläggare inom hela socialtjänsten enligt Stockholm stads handlingsplan, "Stockholm stads handlingsplan för att förbättra arbetsituationen för socialsekreterare och biståndshandläggare", fortsätter.

2.6 Stadsmiljöverksamhet

Omvärldsfaktorer

Projektet "Fokus Skärholmen" är ett uppdrag från kommunfullmäktige och ett pilotprojekt för socialt hållbar stadsutveckling. Planering av Fokus Skärholmen som innebär 4 000 nya bostäder inom stadsdelsnämndsområdet kommer att pågå under planperioden.

51% av flickorna i årskurs 9, enligt "Stockholmsenkäten 2016", har svarat att de deltar ofta eller ibland i någon lärarledd fritidsaktivitet eller träning att jämföra med 78% av flickorna i Kungsholmen och 77% av flickor i Bromma. Det ställer stora krav på jämställd planering av områdets spontanidrottsplatser.

Upplevelsen av otrygghet är en stor utmaning i området. Kvinnor, barn och personer med funktionsnedsättning känner sig speciellt otrygga i det offentliga rummet. Som ett exempel kan nämnas att 58% av kvinnorna i Skärholmens stadsdelsnämndsområde känner sig otrygga när de går hem ensamma på kvällen att jämföra med 9% av kvinnorna i hela staden.

Ekonomisk utveckling

Den planerade förtätningen innebär att nya parker tillkommer samtidigt som befintliga parker lyfts för att klara ett högre besöksstryck. Det kommer inom kort innebära ökade drifts- och underhållskostnader. Om nedskräpningen ökar kommer arbetet mot nedskräpning också behöva stärkas.

Förvaltningen bedömer att naturmarken, som framförallt finns i ytterstaden är undervärderad i fördelningsnyckeln för stadsmiljö. I naturmarksytorna finns stor potential att i högre utsträckning uppfylla såväl rekreativa som natur- och kulturvärden. Här finns många fornlämningar och här finns även huvuddelen av de gamla ekar och tallar som pekas ut som Stockholms karaktärsträd i Grönare Stockholm. Med ökad skötselintensitet i naturmarksytorna skulle dessa värden stärkas och ytorna bli ett viktigt komplement till stadens programmerade parkytor skulle också minska risken att de växer igen och skapar otrygga miljöer.

Prioriteringar

Ökad konkurrens om marken som följd av förtätningen innebär att staden måste bli bättre på att samplanera utifrån ett helhetsperspektiv. Fokus Skärholmen samordnas med det lokala utvecklingsprogrammet med syfte att säkerställa att processerna tillsammans bidrar till

jämlika levnadsförutsättningar för både den befintliga och kommande befolkningen.

Områdets spontanidrottsplatser behöver utvecklas ur ett jämställdhetsperspektiv och Sättraskogens naturreservat stärkas som källa till biologisk mångfald likväl som en plats som fler invånare upplever som en tillgång när området växer och befolkningen ökar.

Arbetet med trygghet är prioriterat genom fortsatt fokus på preventivt arbete samt utveckling av arbetssätt för feministisk stadsplanering.

2.7 Ekonomiskt bistånd

Omvärldsfaktorer

Befolkningen i Stockholms stad ökar snabbt och ungefär hälften av alla nya invånare kommer från andra länder. Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm lyfter i rapporten ”Skillnadernas Stockholm” att boendesegregationen och den socioekonomiska segregationen har ökat. Under de senaste åren har kostnaderna som är kopplade till bostadssituationen ökat.

Etableringsförutsättningarna för nyanlända bedöms vara goda samtidigt som bostadsbristen är en utmaning för ett gott mottagande och en god etablering. De regelförändringar som förväntas träda i kraft år 2018, angående Arbetsförmedlingens etableringsuppdrag samt införandet av tillfälliga uppehållstillstånd istället för permanenta uppehållstillstånd, kommer med stor sannolikhet att resultera i att flera nyanlända kan komma att ansöka om ekonomiskt bistånd.

Ekonomisk utveckling

Andel personer som är beroende av ekonomiskt bistånd har minskat under de senaste åren. Detta beror på den goda ekonomiska utvecklingen i kombination med det effektiva förändringsarbetet som förvaltningen bedriver i samarbete med Jobbtorg.

Prioriteringar

Förvaltningen kommer identifiera och införa nya arbetssätt för att minska antalet bostadslösa samt arbeta förebyggande för att förhindra uppsägningar för personer med förstahandskontrakt.

Barnperspektivet kommer att beaktas genom att konsekvenser för varje enskilt barn övervägs och dokumenteras innan beslut om ekonomiskt bistånd fattas.

2.8 Arbetsmarknadsåtgärder

Omvärldsfaktorer

De senaste årens starka sysselsättningsgrad har avtagit något men arbetsmarknaden bedöms ändå vara god. Stadsdelsnämndsområdet hade näst högst arbetslöshet i Stockholm stad, dock förbättrades resultatet med 0,8 procentenheter 2016 (4,9%) jämfört mot 2015 (5,7%). För att nyanlända så snabbt som möjligt ska bli självförsörjande krävs en ordnad boendesituation, vilket är en utmaning för stadsdelsnämndsområdet.

Rapporten ”Dold potential”, visar att unga med funktionsnedsättning, unga utrikesfödda och

personer utan fullständiga gymnasiebetyg har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden. Det finns ett starkt samband mellan andelen högutbildade, andel sysselsatta och inkomstnivåer. Exempelvis är arbetslösheten högre bland dem som har högst gymnasial utbildning jämfört med dem som har en eftergymnasial utbildning.

Unga vuxna män och kvinnor är en målgrupp som har svårt att etablera sig i arbetslivet. Fler unga vuxna, framförallt män i åldern 18-24 år, i stadsdelsnämndsområdet står utan egen försörjning jämfört med snittet i Stockholms stad. Vårberg är den stadsdel som har sämst resultat. Nedanstående tabell visar arbetslösa kvinnor och män i åldern 18-24 år.

okt-16	Arbetslösa			Befolkning			Procent		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Ålder 18-24 år									
Skärholmen	41	84	125	1 647	1 989	3 636	2,5%	4,2%	3,4%
Hela staden	596	947	1 543	36 132	35 655	71 787	1,6%	2,7%	2,1%

Källa: Statistik om Stockholm, årsrapport 2016, antal och andel arbetslösa i åldern 18-24 år i Skärholmens stadsdelsnämndsområde

Kvinnorna i Vårberg har en lägre utbildningsnivå och lägre årsinkomst än snittet i staden.

Ekonomisk utveckling

Förvaltningens arbete med ungas vuxnas etablering på arbetsmarknaden fortsätter då arbetslösheten är fortsatt hög.

Prioriteringar

Förvaltningen kommer även i fortsättningen att erbjuda tidsbegränsande anställningar, Stockholmsjobb och stödinsatser i form av OSA-anställningar.

Arbetet för utrikesfödda kvinnor med kort eller ingen utbildningsbakgrund kommer att utvecklas och stärkas i samverkan med andra aktörer. Särskilda insatsgrupper för unga vuxna kommer att etableras i samverkan med Jobbtorg. Ungdomar kommer att erbjudas feriearbeten under sommar-, höst- och vinterlov för att komma närmare arbetslivet och den egna försörjningen.

2.9 Övrigt

Personal- och kompetensförsörjning

Förvaltningen hade i februari 1 120 månadsavlönade medarbetare. Under kommande planperiod kommer rekryteringsbehovet att vara stort, dels kommer 132 personer vara över 60 år dels har förvaltningen en hög personalomsättning: 8,4% 2016 vilket är en ökning med 0,9% jämfört med 2015.

Åldersgrupp	Kvinnor	Män	Totalt	Procent
30 år och yngre	131	20	151	14%
31-40	200	47	247	22%
41-50	221	40	261	23%

Aldersgrupp	Kvinnor	Män	Totalt	Procent
51-60	275	54	326	29%
61-63	60	18	78	7%
64 och äldre	47	7	54	5%
Totalt	934	186	1 120	100%

Antalet anställda i olika åldrar inom förvaltningen

Arbetet med kompetensförsörjning kommer att vidareutvecklas och fokusera på HR-processer kring begreppen attrahera, rekrytera utveckla och behålla.

Rekrytering

Förvaltningen har utmaningar i att rekrytera och behålla vissa yrkesgrupper, såsom:

- Förskollärare
- Socialsekreterare
- Biståndshandläggare
- Medarbetare inom utförarverksamheterna

Arbetet med att rekrytera och behålla medarbetare pågår och kommer att fortsätta prioriteras. Bland annat vidareutbildas barnskötare till förskollärare och inom socialtjänsten arbetar man efter den handlingsplan, "Stockholm stads handlingsplan för att förbättra arbetssituationen för socialsekreterare och biståndshandläggare", Stockholm stad tagit fram för att satsa på och behålla socialsekreterare och biståndshandläggare.

Kompetensförsörjning

Förvaltningen planerar för kompetensinvesteringar inom områdena genus, normkritik och HBTQ. Kompetenssatsningen är en viktig del för att uppnå ett demokratiskt hållbart Stockholm. Förvaltningen kommer även att genomföra kompetenshöjande insatser inom IT, digitalisering och svenska språket.

Ledarförsörjning

Förvaltningen kommer utveckla chefsstödet till redan anställda chefer, syftet är att öka möjligheterna till att behålla kompetens över tid.

Inom vissa verksamheter har det varit svårt att rekrytera chefer med erfarenhet av verksamhetsområdet. För att säkerställa framtida ledarförsörjning kommer förvaltningen genomföra ett internt ledarasplicantprogram. Syftet är att utveckla potentiella ledare bland förvaltningens medarbetare.

Omställning

Utifrån beskrivna utmaningar och behov kommer förvaltningen, inom ramen för effektiviseringsarbetet, att beakta möjligheten till omställningar för personalen genom exempelvis omutbildningar.

Arbetsmiljö

Förvaltningen kommer under planperioden att utveckla det hälsofrämjande arbetet ytterligare.

Sjukfrånvaron är ett prioriterat område. Arbetet kommer att centreras kring de faktorer vi som arbetsgivare kan påverka. Chefens roll är mångfacetterad och förutsättningarna för bedriva ett hälsofrämjande och närvarande ledarskap ser olika ut. Antalet medarbetare är en faktor som har betydelse för förutsättningarna att kunna prioritera tidiga insatser i hälsoarbetet, som att ge stöd i rätt tid.

Förvaltningen kommer att vidareutveckla lönekriterierna och de kommer att göras kända hos medarbetarna. Förvaltningen arbetar också vidare med att erbjuda ofrivilligt deltidsanställda ökad sysselsättningsgrad.

Jämställdhetsintegrering

Förvaltningen kommer vidareutveckla könsuppdelad statistik där det går att ta fram, detta i syfte att kunna analysera hur makt och resurser kommer flickor, pojkar, kvinnor och män till del. Statistiken kommer att analyseras och ligga till grund för kommande års verksamhetsstyrning och resursfördelning.

3 Sammanfattande ekonomisk analys

Med antagandet att pris- och löneökningar blir 2,0 procent årligen kommer föreslagen plan att innebära krav på effektiviseringar om cirka 29 mnkr årligen under planperioden.

Kostnadsökningarna kräver att samtliga verksamheter inom förvaltningen arbetar för ökad effektivisering. För att uppnå detta kommer några prioriterade aktiviteter vara: säkerställa att biståndsbeslut följer lagar och stadens riktlinjer, effektivisera förvaltningens arbetssätt, effektivisera lokalutnyttjandet samt minska sjukfrånvaron.

3.1 Drift

Nämndens nettobudget för driftverksamhet uppgår till 1 161,4 mnkr för 2017. Enligt kommunfullmäktiges plan i nedan tabell kommer nämndens budget att öka mellan 2017 och 2018 med 1,5 mnkr och för resterande år med 2,7 mnkr totalt.

Mnkr	Budget 2017	2018	2019	2020
Kostnader	1185,6	1187,1	1189,8	1189,8
Drift & underhåll	1174,5	1176	1178,7	1178,7
Avskrivningar	9,7	9,7	9,7	9,7
Internräntor	1,4	1,4	1,4	1,4
Intäkter	-24,2	-24,2	-24,2	-24,2
Netto	1161,4	1162,9	1165,6	1165,6

Källa. Budget 2017-2019, Skärholmens stadsdelsnämndsområdes budget 2017-2020

Arbetet med att upprätthålla en ekonomi i balans prioriteras. Fortsatt fokus på kostnadseffektivitet för alla verksamheter prioriteras under hela planperioden och sker genom noggrann uppföljning av ekonomi, prestationer och nyckeltalsutveckling. Arbetet har intensifierats under 2017 med bland annat fortsatt utveckling av uppföljningsmodeller i syfte att snabbt kunna vidta åtgärder vid indikationer om avvikelser mot budget.

Verksamhetsområdenas ekonomiska utmaningar

Nämnden kommer att ha en betydande ekonomisk utmaning under planperioden för att nå en ekonomi i balans.

Inom individ- och familjeomsorgen finns en utmaning i att möta Migrationsverkets nya ersättningssystem för placeringar av ensamkommande. En viktig fråga blir att hitta vård eller boende för ett rimligt pris.

Inom verksamhetsområdet stöd och service till personer med funktionsnedsättning har kostnaderna ökat med ca 66 mnkr under de senaste fem åren. Ökningen beror på ökade behov. En budget i balans inom verksamhetsområdet samt inom äldreomsorg förutsätter bland annat att lagstyrd verksamhet prioriteras och att verksamheten både utvecklas och effektiviseras.

Priserna för persontransporter har ökat markant under 2017, något som förvaltningen kommer att behöva förhålla sig till framöver. Nämnden kommer att följa kostnadsutvecklingen noggrant och se över rutinerna för att minska kostnaderna.

Stadsmiljöområdets främsta prioritering kommer att bli arbetet med trygghetsskapande åtgärder.

Mot bakgrund av den goda konjunkturen i staden samt nämndens samarbete med Jobbtorg Stockholm noteras en minskning av antalet hushåll som erhåller ekonomiskt bistånd, dock ökar kostnaderna för bostadslösa. Att lösa boendefrågan blir en fortsatt utmaning under planperioden.

Inom förskoleverksamheten kommer uppföljning av vikariekostnader att prioriteras. Även det förebyggande arbetet med att minska sjukfrånvaron kommer att prioriteras.

3.2 Investeringar

Under planperioden ansöker nämnden om 4,0 mnkr för ombyggnation av en kvarterspark i Vårberg och 6,0 mnkr för Sätredalsparken, båda projekten med start senast 2019.

De investeringsmedel som stadsdelsnämnden tilldelas varje år utifrån fördelningsnyckeln, 1,2 mnkr årligen för planperioden, kommer att användas för mindre parkupprustningar.

De reinvesteringsmedel som nämnden erhåller används till att bevara funktionen i den befintliga infrastrukturen, främja en långsiktigt hållbar parkmiljö samt minska risken för kapitalförsörjning.

Tillgänglighetsinvesteringarna används för att tillgängliggöra parkmiljöer, gångbanor samt naturområden.

Kostnader för avskrivningar ökar under planperioden i takt med ökade investeringar.

Mnkr	Utfall 2016	2017	2018	2019	2020
Större investeringar	0,6	3,5	3,5	2,5	7,0
Mindre parkinvesteringar	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Reinvesteringar	2,9	3,0	3,0	3,0	3,0

Mnkr	Utfall 2016	2017	2018	2019	2020
Tillgänglighetsinvesteringar	6,5	3,0	3,0	3,0	3,0
Inventarier & maskiner	1,6	1,3	1,3	1,3	1,3
Netto	12,8	12,0	12,0	11,0	15,5

Källa. Budget 2017-2019, Skärholmens stadsdelsnämndsområdes investeringar under planperioden.

3.3 Betydande projekt som inte är investeringar

Förvaltningen har inte några betydande projekt som överstiger 50 mnkr.

4 Övriga redovisningar

Stockholm är en stad som respekterar och lever upp till barnets rättigheter i enlighet med FN:s barnkonvention

Förvaltningen fortsätter att utveckla arbetet med barnkonsekvensanalyser och barnperspektiv i handläggningen inom socialtjänsten. Barnperspektivet kommer att belysas regelbundet under ärendedragningar och APT. Utbildningar kommer genomföras kontinuerligt och vid behov kommer särskilt utbildade medarbetare handleda i enskilda ärenden.

Förskolans förebyggande arbete kring normkritik och barns rättigheter fortsätter. Samarbetet mellan socialtjänsten och förskolan kommer att stärkas för att öka kompetensen för personal i förskolan att upptäcka tidiga signaler hos barn i riskzon.

Miljöprogrammet

Alla verksamheter inom förvaltningen arbetar systematiskt med att implementera uppdragen i miljöhandlingsplanen. Fokus ligger på att minska farligt avfall i verksamheterna, att fortsätta arbetet med källsortering samt att ställa höga miljökrav vid upphandling av varor och tjänster.

Uppdraget om en förskola fri från kemikalier tas vidare från nivå 1 som uppnåtts enligt vägledning för kemikaliesmart förskola. Förskolornas ledningsteam har genomgått en grundläggande kemikalieutbildning via Kemikaliecentrum men förvaltningen bedömer att alla medarbetare inom förskolorna behöver genomföra den utbildning som finns på webben. Förvaltningen ser ett behov av att miljöförvaltningen fortsätter sammanställa listor över kemikaliesmarta material vid inköp samt är rådgivande i inköpsfrågor. Vid upphandling samt ny- och ombyggnation av förskolor kommer förvaltningen att ställa krav på att minska förekomsten av farliga ämnen. Förvaltningen bedömer att detta arbete skulle underlättas om gemensamma krav utformades av berörda facknämnder inom staden.

Förvaltningen ser ett behov av stadsgemensamma satsningar för att åtgärda bristen på tillgång till förnybara drivmedel i området samt förbättrad infrastruktur för cyklister med exempelvis cykelpumpar och strategiskt placerade och väl skyddade cykelparkeringar.

Lokalt utvecklingsprogram

Förvaltningen tog under 2016 fram det lokala utvecklingsprogrammet som sträcker sig fram till år 2022 med utgångspunkt i Stockholm stads vision. Syftet med programmet är att ge förutsättningar för ett långsiktigt utvecklingsarbete i stadsdelsnämndsområdet för att utjämna

skillnader i livsvillkor. Programmet har integrerats i verksamhetsplan 2017.

Arbetet fortgår enligt plan med de framtagna målen och strategierna i programmet. En viktig framgångsfaktor är förvaltningens samarbete med bland annat arbetsmarknads-, utbildnings-, idrotts-, kulturförvaltningen och polisen

5 Lokalförsörjningsplan

5.1 Inledning

Förvaltningen bedömer att kostnaderna för lokaler kommer att öka under planperioden. Målet är att varje lokal ska vara anpassad för verksamhetens behov samt vara kostnadseffektiv. Förvaltningen eftersträvar att skapa ett flexibelt lokalutnyttjande. Förvaltningens lokalförsörjningsplan utgår från lokalsituation per den 1 mars 2017. Stadsbyggnadsprojektet Fokus Skärholmen är i ett intensivt planeringsstadium under planperioden. Projektet kommer att innebära lokalförändringar som förvaltningen kommer att rapportera i kommande verksamhetsplan och underlag för budget 2019 med inriktning 2020 och 2021.

5.2 Beskriv behov/efterfrågan samt bedömning av andra bakomliggande faktorer som förändrar behovet av lokaler

Förskoleverksamhet

Förvaltningens lokaler inom förskoleverksamheten har full nyttjandegrad. För att möta kommande behov inom Fokus Skärholmen, har förvaltningen tillsammans med stadsbyggnadskontoret, exploateringskontoret och SISAB påbörjat löpande projektmöten då förskolelokalerna är de första som ska planläggas.

Stöd och service till personer med funktionsnedsättning

Förvaltningen ser ett fortsatt behov av bostäder med särskild service enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Efterfrågan på servicebostäder är fortsatt högre jämfört med gruppboende.

Individ och familjeomsorg

Trångboddhet och indikationer på ökat antal bostadslösa framgår inte i statistiken från Sweco, men är en rådande utveckling som påverkar behovet av bostäder.

5.3 Kapacitetsbeskrivning

Förskoleverksamhet

Förvaltningen har för närvarande 26 förskolor med 87 avdelningar samt en dagbarnvårdare.

Äldreomsorg

Sätra vård- och omsorgsboende har 120 lägenheter och i februari 2017 låg beläggningen på 90%. Beläggningen på ett boende bör vara 97%- 98%. Förvaltningen vidtar åtgärder för att höja beläggningsgraden.

Stöd och service till personer med funktionsnedsättning

Det bor 83 brukare i förvaltningens LSS bostäder. Från och med februari 2017 är alla grupp- och servicebostäder fullbelagda.

Socialpsykiatri

Förvaltningen har ett särskilt boende med 16 lägenheter samt ett stödboende med 10 lägenheter.

Individ och familjeomsorg

Förvaltningen har 14 försökslägenheter och 56 träningslägenheter. Boende på Sättragårdsvägen 8 har 16 rum/lägenheter. Sedan 2017 hyr förvaltningen 23 lägenheter av Stiftelsen Hotellhem i Stockholm.

5.4 Förändringar i lokalbeståndet

Förskoleverksamhet

Förvaltningen är tillsammans med stadsbyggnadskontoret, exploateringskontoret och Sisab delaktig i en beställargrupp för att säkerställa behovet av förskolelokaler inom ramen för projektet Fokus Skärholmen.

Förvaltningen har även påbörjat en dialog med idrottsförvaltningen i syfte att utreda möjligheten att hyra in en ny lokal för fritidsverksamhet vid nya Vårbergs idrottsplats.

Stöd och service till personer med funktionsnedsättning

En gruppboende på 6 platser beräknas vara färdigbyggt under andra kvartalet 2018. En serviceboende på 12 platser beräknas vara färdigbyggt under fjärde kvartalet 2019.

Socialpsykiatri

Ett stödboende med 10 platser i Vårberg kommer på sikt att avveckla.

Individ och familjeomsorg

Socialtjänsten kommer även i fortsättningen att samarbeta med viktiga aktörer, såsom SHIS och staden centralt för att få tillgång till fler hyresbostäder för socialtjänstens målgrupper.

5.5 Kostnadsutveckling

Inom ramen för projektet Fokus Skärholmen kommer 4 000 nya bostäder att byggas. Detta kommer att påverka behovet av lokaler. Förvaltningen har svårt att göra en bedömning om exakta behov före 2018 och har därför inte räknat in det i nedanstående kalkyler.

I enlighet med stadens budget ska förvaltningarna arbeta ändamålsenligt med befintligt lokalbestånd. I nedan tabeller redovisas förvaltningens bedömda kostnadsutveckling för lokaler inom respektive verksamhetsområde. Samtliga beräkningar utgår från lokalsituationen i mars 2017.

Förskoleverksamhet

År	2017	2018	2019	2020
Hyreskostnader (tkr)	25000	24250	23523	22817
Netto	25000	24250	23523	22817

Internräntan från fastighetsnämnden uppgår till 0,95 procent i budgeten för 2017. Detta är att jämföra med 2,0 procent 2015 och 2016. För förvaltningens del innebär den sänkta räntan en minskad hyreskostnad om ca 2,1 mnkr 2017. Under planperioden beräknas hyreskostnaderna att minska med 3%.

Fritidsverksamheten

År	2017	2018	2019	2020
Hyreskostnader (tkr)	2906	2964	3024	3084
Netto	2906	2964	3024	3084

Hyran beräknas med en årlig indexuppräknings om 2 %. Inga lokalförändringar planeras inom planperioden.

Stöd och service till personer med funktionsnedsättning

År	2017	2018	2019	2020
Hyresintäkter (tkr)	-7300	-7466	-7595	-7747
Hyreskostnader (tkr)	12100	12342	12589	12841
Netto	4800	4896	4994	5094

Hyran beräknas med en årlig indexuppräknings om 2 %. Hyreskostnader för Sättra torgs gruppbofastad, som planeras att öppna under 2018, samt en ny servicebofastad 2019 är inte inkluderade i ovanstående siffror.

Äldreomsorg

År	2017	2018	2019	2020
Hyresintäkter (tkr)	-8 244	-8 409	-8 577	-8 749
Hyreskostnader (tkr)	18 642	19 015	19 395	19 783
Netto	10 398	10 606	10 818	11 034

Hyran beräknas med en årlig indexuppräknings om 2 %. Inga lokalförändringar planeras inom planperioden.

Individ och familjeomsorg inkl. socialpsykiatri

År	2017	2018	2019	2020
Hyseskostnader (tkr)	2906	2964	3024	3084
Netto	2906	2964	3024	3084

Hyran beräknas med en årlig indexuppräkningsom 2 %. Inga lokalförändringar planeras inom planperioden.

Administrativa lokaler

År	2017	2018	2019	2020
Hysesintäkter (tkr)	-	-	-	-
Hyseskostnader (tkr)	1 542	1 573	1 604	1 636
Netto	1 542	1 573	1 604	1 636

Hyran beräknas med en årlig indexuppräkningsom 2 %. Inga lokalförändringar planeras inom planperioden.

5.6 Effektiviseringsmöjligheter**Effektivisering av administrativa lokaler**

Merparten av förvaltningens kontorsytor tillhandahålls i fastigheten på Bodholmsplan 2. Ett effektivt nyttjande av administrativa lokaler är nödvändig då antalet medarbetare ökar. Förvaltningen avser att fortsätta arbeta för att effektivisera lokalutnyttjandet i takt med att verksamhetens behov förändras och personalstyrkan bedöms öka.

5.7 Övrigt

Förvaltningen har inga övriga kommentarer eller särskilda redovisningar.